

Viil üts väega andsak unõnägo

Aol, ku moro keväjä muudu rohilidsõs naas minemä, juhtu muk-ka piaaigu sama, miä sündü Tungla Leelo sõnnuga laulun: näi und, et heräsi üles ja avasti, et inemise olli kultuuri är kaotanu. Kõik, miä sato tuhandidõ aastidõ joosul opitu ja põlvõst põlvõ edesi antu, oll' nigu kohegi udsu sisse vaonu ja maailman valitsõ õnnõ tiidmine: kinkal jõud, tollõl õigus.

Segähüsen kääni raadio vallaalõ, sääl kõnõldi kooliprogrammi vahtsõndusõst. Üteldi, et kihäline kasvatust tulõ ümbre nimmada liikmisoppusõs. Tuu mano käve kommõntaar kah: «Riiklik monitooring on siin väga vajalik, et teha kindlaks, kuidas see õppeaine õpilasi liikuma motiveerib.» Taa lausõ pand' minno mõtlõma pia tulõva imäkeelepääv pääle. Ja nigu päästjä, tull' jutulõ raadiost otsa laul, miä meele rõõmsas tekk. Contra sõnnuga vana laul:

*inemise omma eläjä
kiä egä vahtsõnõ keväjä
läävä viilgi ullimbass
ku sis ku ilma tulliva*

A sis kattõ tuu laul är. Kuimuudu, ei tiia, unõnäon ei piäki kõik peris selge olõma. Otsõ siist ja säält, a üles es lövvä.

Ei mõista üteldä, midä sääne unõnägo tähendäs. Ja ei tiia tuud kah, kas taa unõnägo otsa om saanu vai kest iks viil edesi.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMƏ LEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadress: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molvihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841, jan@umaleht.ee
Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee
Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com
Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster, latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:
Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: AS Õhtuleht Kirjastus, tellimine.ee, tel 617 7717

Armsa ahoküte

Olle kuulda, et Euruupan ähvärdedas aho är häötä, selle et korsnast tulõvat väega pallo savvu, mis mi puhta õhu är tsurk. Mõtlõ seo pääle nii- ja tõistpite. Veidü tuust, et lehmä laskva piiru ja inemise kultasõ pallo vetsupapõrd, omma joba aho kah süüdü. Ammus no taa vetsupapõr vällä mõtlõdi, a lehmäpiir ja ahoküte om meil kõgõ olõman olnu.

Kohe küti talopuja tarkus om kaonu? Ahi om meile ja mi edevanõmbilõ igivanast aost lämmin andnu. Mälehtä umast latsõpõlvõst, ku mõnnus oll' ahosuu iin puiõ palamist vahti. Meil lätõ läbi tarõ pikk leso, kon pääl oll' hää lämmi istu. Esä esiki magari vaihõpää leso pääl, et ummi vannõ kuntõ peesütä ja luuvalu är aia.

Ahjo kütetä õdaksaiõn, ku välän naas hämäräs minemä. Lampi viil kiäki palama es panõ, ahost tull' parasjago valgust. Peimi hämärušetunni.

Pere oll' kõik kuun. Suurõ istsõva leso pääl ja latsõ mängsevõ põrmandul. Imä ja esä kõnõliva vana ao juttõ, midä meil, latsil, oll' põnnõv kullõlda. Imä tulõf miilde umma immä, kes olnu nii akuraat (kõrralinõ) ja kuri, et es lasõ latsil sukugi niisama hulki. Kõgõ ütelnü: ku tulõf, sis tuut, ku läät, sis viit. Ja tõnõ miildetulõtus olnu: ku

läät kotost vällä, panõ puhta rõiva sälgä ja võta rubla rahha ütten, kunagi ei tiia, mis võitrehvädä.

Esä jäl kõnõl, et tä mõistsõ kipõstõ pääst rehkenä. Ku mõni külämiis lätõ eläjit kokkoostu viimä, sis kutsõ esä ütten kilodõ ja rubladõ üle rehknutti pidämä. Perän teti muidoki kõva liigu ja ega esä suu kah tuust är es üttele. Nii juhtugi ütškõrd sääne asi, et esä jäi keset Võro liina hobõsõvankri ala ja jalaluu lätõ katski. Pääle tuud sai tä õkvalt kuulsas mehes, kuna tollõst õnnõtusõst kirotadi pikält ja lajalt tollõaigsõn maakunnalehen Tõõrahva Elu.

Ei olõ inämb säänsit kuunolõmisõ aigõ aho man, nigu vanastõ. Egälütel, latsil kah, omma nutitelehvoni näpun ja näid nuu vana ao aša ei huvitagi. Pallo rahvast eläs liinun kõigi mugavuisiga kortinan, kon radika saina pääl ja ahjo ei olõki ette nättü. Tuu vähäkene, kes viil maal eläse, jääsi kül väega õnnõtus, ku näil tuu viimänegi, ahoküte, är keeldäs.

Niigi omma maal joba poodi kinni pantu, kooli kokko lüüdü ja kotost kavvõmbal, bussiliine veidembäs võet ja automass pääle pant.

Ei taha usku, et korsnasavv rohkõmb maailma tsolk ku suurõ linnugi ja kõik muu mi ümbre.

URMI AILI

Ku ma noorõmb olli, sõs kõnõldi egä aasta urbõkuul keväjädsest väsumisest. Pikk talv nakaš sääl taadõ jäämä ja inemise tundsõ, et kõik minevä suvõga kogonõnu energiä om otsa lõpnu.

Viimädse aasta om egäl puul maailmah, Eestimaal kah, suurõmbat sorti poliitigaväsumis. Pallo inemise võtva sõnna ja tiidvā täpsele, kuimuudu piässi riiki juhtma. Ainumadsõ, kiä näide meelet riigi juhtmisõst midägi ei tiia, omma poliitigu. Poliitigu jäl arvasõ õkva vastapite, et inemise ei saa tähtsist asjast arvu. Ja tõtõstõ om nii, et ku ma varramba mõisti üte vai tõdõs säädüse mõtõf ja otsusidõ tagamaid, sõs täämbä tunnõ, et ma saa-i inämb midägi arvu. Eräle segädse omma aša sääl suurõ lumbi takah. Ma olõ väsunü poliitikast ja kõiki targutamisõst.

Või-olla olõgi vanas jäänü, et kõik väsitäs, a mullõ om keeleväsumis kah pääle tulnu. Võro keele väsumis. Midä inämb ma olõ pruuvnu saista uma imäkeele püsümise iist, tuud inämb ma tunnõ, et joosõ nigu pääga vasta saina. Üle kümne aasta olõ pruuvnu ekä muudu saista

Jõgi Riivo: mu tüü om mu hobi ja ma tii taad armastusõga

Põlva muusigamiis Jõgi Riivo om dirigent, kontsõrtmeisteri, viiemeistri ja muusigaoppaja, kedä om muusigateemiisi iist kõvastõ tunnustõt. Minevä nātāl anti teedä, et Riivo om valit 2028. aasta üldlaulupido ja nuuri laulupido kunstilidsõs juhis.

No vastas tä mõnõlõ Uma Lehe küsimisele laulupido ja kodokandi kotsilõ.

Määne laulupido 2028. aastagal tulõ ja kupallõ näemi sääl Lõunõ-Eestit?

Tuu laulu- ja tandsupido kest kats nädälit: edimäne nātāl om tandsjidõ, tõdõnõ lauljidõ perält. Tuust ähvārdäs tulla aigõ kõgõ suurõmb pido, selle et kokko omma pantu nii nuuri ku ka üldlaulu- ja -tandsupido. Mu ja kunstilidsõ toimkunna ülesannõ om löüdä noidõ pitõ kokkoputmispunkt ja tetä nii, et kõik kõrraldusõ poolõst häsete laabunu.

Lõunõ-Eesti om kõgõ olnu tähtsä osa mi laulupido traditsioonist. Nii ka seokõrd – egä

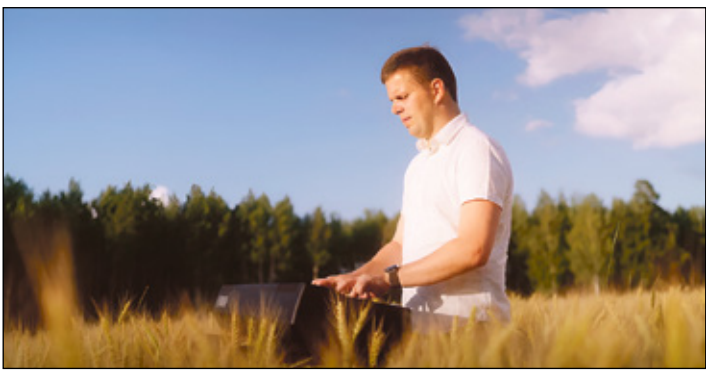

SÄINASTI ENE,

koolioppaja ja luulõtaja

vasta võro keele häömisele, a täämbä tunnus, et tuu laviin, mis pühksäs väiku keele minemä, liigus jarest kipõmbidi.

Mõnõ kuu olõ käänü vana Võromaad pite inemiisile umma raamatut näütämäh ja jutt om lannü iks võro keele pääle. Inämbüs omma nuu inemise iä poolõst üle elo keskjoonõ jõudnu. Pallo näist ei kõnõlõ inämb egäpäivi võro kiilt, kuiki mõistva. Uskmada pallõdõl inemiisil om nõukaigsõst latsõpõlvõst jäänü võro keele kõnõlõmisõ peräst hal-

PILT NAGLA LAURI TETT VIDEOST

Muiõ tegemiisi hulgan om Jõgi Riivo tennü muusiga laululõ «Üts ummamuudu maa» ja mäng tuu laulu videon ütten kah.

piirkund, egä kuur ja egä laulja tuu pidolõ uma luo, uma henge ja osa seost suurõst muusikalidsõst ütitsest loomingust.

Midä tähendäs lauljidõ jaos, et nuuripido ja üldlaulupido kuun peetäs?

Seo tähendäs, et suurõmbal hulgal lauljil om võimalus pidolõ saia. Näütüses om plaanin eräle lüvvä seoniaoni kõgõ suurõmba konkurentsiga liik – segäkuur. Tuuga tegünese eräle nuuri ja suuri segäkuurõ

va mälehtüse. Kas koolih oll' kõnõlõminõ keelet vai kiasasiva tõsõ latsõ kõnõlõjit takah. Mõnõl olli vanõmba parteitüül ni es taha kotohki uma keele kõnõlõmist lupa. Säänest võro keele pruukmisõlõ vasta saismist vai vähäst huulmist om parhillaki nii noorõmbidõ ku vanõmbidõ siäh.

Vahtsõmbal aol omma pikembalt olnu tulipunkti latsi keeleoppus, latsiaidu keelepesä ni võrokiilne koolioppus, a üteliidisi pidänü mõtlõma, kuimuudu noid vanõmbit inemiisi võro keele mano tagasi tuvva. Ku latsil olõ-i välähpuul kuuli kellegagi kõnõlda, ku vanaimä ja vanaesä kah kõnõlõ-i, sõs jääs tuust uma keele hoitmisõs veitüs.

Eestimaal om koolioppajilõ nõudminõ, et piät eesti kiilt mõistma, sammamuudu piässi Vana-Võromaa koolioppaja kas vai veidükese võro kiilt mõistma ja kõnõlõma. Tuu jaos om vaia näile oppuisi kõrralda. Parhilla külh oppuisi om, a nuu omma priitahtligu ni huvi jääs väikus. Präänikus võinu olla noilõ oppajilõ, kiä tüül latsiga võro kiilt pruukva, kimmähe suurõmb palk. Vast sõs olõs huvi oppi ja tulõssi

siist peri oppaja tagasi kah.

Viimädse võro keele nädäli lõugahus oll' «Püsümi võro keele pääl». Tuu pututas inemiisi, kiä muido kõnõlõsõ, a läävä kipõstõ eesti keele pääle üle. Noidõ jaos avitasi säändsest äpist, miä nakkas telehvoni rüükmä, ku võro keele päält är läät. Umbõs nigu siutsuäpiga tsirgulaulu kullõt. Ku esi püsüt võro keele pääl, nakkasõ sakõhe inemise vasta kõnõlõma.

A midä tetä noidõ inemiisiga, kink imäkiil om külh võro kiil, a nä olõ-i jo aastakümnit inämb kõnõlnu? Nä mõistva ja võissi kõnõlda, a ei taha. Võiolla saasi osagi näist tagasi kõnõlõma avita. Tuust olõs suur abi, ku keelekeskkund laemb olõssi. Väega pääle pressi kah tohe-i, piät kuiki kavaluisi meelütämä. Küläraamadukogodõ man käü kokko raamaduklubisid, noid herksit inemiisi võissi külh kuikimuudu võro keele kohvikuga köütä. Ku sinnä tulõ viil mõni tiidä ja tunnõt inemine, kiä umma kiilt kõnõlõs, sõs võissi pruuvi kõiki kõnõlõma julgusta. Võiolla olõ-i viil ilda. Või-olla lät sõs mul kah keeleväsumis üle.

Hääd imäkeele kõnõlõmist!

vannus om väega korgõ. Õigõ pia või tulla saia, ku meil ei olõ küländ juhendajit. Seo om kimmäle teema, minka tulnu midägi tetä.

Midä tähendäs Su jaos kodo-kant?

Mul om kõgõ hää miil siia tulla. Nii ku käänä TaNa maantii päält Põlva poolõ, tulõ pääle tutva ja lämmi tunnõ. Seo om paik, kon omma mu juurõ, kon omma mälehtüse ja kon inemise loova esieräldise köüdüsse. Kodokant ei olõ õnnõ paik kaardi pääl – seo om tunnõ, miä tulõ sis, ku olõt sääl, kon kõik om uma ja süümelähkü.

Kuis Sa nii hulga är tetä jõvat?

Periselt om seo lihtsä küsimüs ja viil lihtsämb om vastus: piät olõma tahtmist ja viil kõrd tahtmist. Ja sis tsipa viil. Mu tüü om mu hobi ja ma tii taad armastusõga.

Küsse RAHMANI JAN

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimi perilõimisõst ja tähendüsest.

Tiganik

Seod nimme kand Eestin 84 inemist. Pantu om tä ütten kotussõn, Vana-Antsla mõisan, Tiganiku talu perrä. Nime saamisõ aigu nuu saaja inämb Tiganiku talun es elä, a kõgõst kõrdapiten.

Nime sai 1820. aastidõ algusõn õnnõ ütõs nuur miis Kaarli (1799–1852) uma perrega, timä oll' tunnõdu Võro kaupmehe Aadam Tiganiku vanaesä. Hingelugõmisõn 1834 om tä Laksi talu peremiis, täl omma naanõ Eeva (*Jawa*) ja viis last, nimme kirotõdi sõs *Tieganik*. Karula personaalraamatun, alustõt 1837, omma nä kirän

esäliini suguvõsa talu man, midä om nimetõ kolmõ nimme: Hinni vai Suurõsõõru vai Tiganiku (*Hinni oder Sure Sare oder Tiganigo*). Kerikligult om priinimme kirotõt *Tiganik*. 1840. aastagal lätõ kogu perekund Karula hingekiräst Urvastõ ala, kohe Laksi talu käü. Ildamb minti elämä naabrustõ Vaabina valda, kon nimi om Kangruhansu talun püsünü täämbädse päävani.

Karula personaalraamatun om nätä, et Kaarli oll' soldatinaasõ Liisu poig. Liisu oll' peri Mikilält ja sääl uma vanaesä talun Kaarli tegeligult üles kasvigi, ku tä esä 1804 soldatis võeti. Esä nimi oll' kah Kaarli ja timä oll' peri tuust Hinni-Tiganiku talurühmāst. Sääl oll' ütõs tähtsä tegeläne vanaimä Anu, sündünü 1741, kinkä perrätulõja edimädse

mehe Hinni Juka vai Johkaga saiva tõnõ-tõistmuudu priinime. Vanõmb poig Mikk paniti inne 1811. aastat peremehes Pärsimäe tallu ja sai sääl priinime Pärsimägi (*Persimeggi*). Noorõmb poig Kaarli võeti soldatis ja timä ainukõnõ poig Kaarli sai suguvõsan peritü nime *Tiganik*. Anu tõnõ miis Hinni Ott ummi latsiga sai priinime *Pütsep*.

Tuu, kost tulõ talurühmä ütõs nimi Hinni, om selge: roodsiagnõ peremiis oll' Sibula Hinn (1688 *Sippolla Henno*). Suurõsõõru nimi tulõ tuust, et roodsiagnõ talu ussaid jäi 18. aastagasaal tühäs, talu nihkis võeti. Esä nimi oll' kah Kaarli ja timä oll' peri tuust Hinni-Tiganiku talurühmāst. Ku säält jäl sada aastat ildampa kats tallu lõuna poolõ välä ehitedi, sõs tetti nuu suurõ sõõru pääle. Ka Tiganiku nimi

om vanõmb ku priinimi, a ku vana, olõ-i selge.

Muiduki tuu nimi Tiganik miilde tsirgunimetüse *tiganõ* : *tigasõ* (eesti keelen *tihane*). Vannu nimekujõ võimalik pikk *-i* kah sekä ei, soomõ keelengi om võimalik *tiainen*. A kahtlanõ om *ik*-liidõ sääl takan. *nik*- ja *ik*-lõpuga sõna omma tõnõkõrd lāti vai vinne peritollu. Lätimõolidsõn keelen om *ik*-iga ka tsirgunimetüisi tett, näütüses ludi *hanik* ja leivu *aanik* ,hani'. Laembalt tuntu omma *oinik* ja *lehmik* ku noorõ eläjä. Vast sõs ka Tiganik om tähendänü väikut tigest? Mõjju võisõ olla ka sõnnul *popshnik*, *putnik*, *kutnik* ,pops'. Näütüses nii, et alguperäne *tiganik olõssi olnu pops Hinni talu veerekese pääl?

SAARÕ EVAR

Tähelepandmiisi Saksamaa valimiisilt

PARHOMENKO ELS RAHEL

Mu ku vaihtusopilasõga Ida-Euruupast tahetas tan Saksamaal iks ilmast ja poliitikast kõnõlda. Tiia-i, mille, a minkagiperäst peetas minno tan mõlõmba ala eksperdis. No proovi umma «ekspertiisi» vällä näüdädä Uma Lehe lugõjalõ kah.

Hinnäst tsipagi uudissidõga kursin hoitva Euruupa koda-nik om kimmäle kuuldn, et mõnõ kuu iist naas Saksamaal pääle poliitilinõ kaos, minkperäst Saksa parlamendi üts katõst osast, Bundestag ehk Liidupäiv, lakja saadõti. Ja ildaaigu, 23. radokuu pääväl peeti eräkõrraliidsi valimiisi.

Valimiisipäiv om sakslaisi jaos väega tähtsä päiv, või peris üteldä, et kõgõ tähtsämb pühä. Piaaigu kõrraga, ku lambipostõ külest võeti maaha jõuluehte, ilmuva sinnä vahtsõ, tõistmuudu usku kuulutava ilostusõ – valimisplakadi.

Ütspäiv vahtsõaastakuu alostusõn lõudse ma hiitümisega, et Grüne partei (Rohilidsõ) om mu tarõ kõrval olõvahe külälidsitarrõ sisse kolinu. Sängü pääl lösüti kantslõri kotussõ tahtja Robert Habeck üten Saksamaa välisministri Annalena Baerbock ja paikligu poliitigu Ottomar von Holziga. Ma es usu ummi silmi. Maakoton Eestin olõ kah nannü umakandi poliitikidõ nägosiid puuriita vihma iist kaitsman. Rassõ om tuuga nõuhtõ jäää, et saatusõ mustridõ iist ei olõ võimalik esiki vällämaalõ paeda. Nimelt om mu vaihtusimä Rohiliidsi partein ja üts timä ülesandit om poliit-propaganda ehk sis valimisplakatidõ ülessäädmine.

Kas egä sakslasõ vana-vanõmba olli natsi? Kimmäle mitte egäüte. Kas egä sakslanõ om nats? Kimmäle mitte egäüts. Kõgõ populaarsõmb partei Saksamaal om CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands ehk sis Saksamaa Kristlik-Demokraatlik Liit) 30 protsõndiga, a 20 protsõnti valimisõ-älidsest rahvast Saksamaal tugõ

Jutu autor valimiisipäiväl Berliin parlamendihuunõ iin, kohe tuupäiv külälisi sisse es lasta.

AfD-d (Alternative für Deutschland), miä om parõmbviirmäne partei, midä või sama häste pitä ka Natsionaalsotsialistliku Saksa Tüülispartei latsõlatsõs.

AfD om parõmbpopulistlik, islamivastalinõ, immigratsioonivastalinõ, feminismivastalinõ ja vinnemeeline. Seo pand pallosid sakslaisi kah imehtämä, et sääne partei om jäl püüne pääle päsnu. Poliitilinõ vandalism olõ-i kongi innekuulmada, a õkva läbi saanuul valimiisil Saksamaal juhtu tuud peris hulgaviisi. Kuigi kannahata saiva kõiki parteide poliitreklaami, sis AfD uma saiva kõgõ inämb. Näütüses mu väikun kodoliinan võtõ kiäki kohussõtundja inemine lambipostõ külest är 60 AfD plakatit 64st paar päivä päält tuud, ku nä üles olli riputõdu.

Ma segäsi kah seo maa valimiisil vett, nigu üts tubli – a külh lühküaolinõ – immigrant piät. Olõ-i imehtä, et suur jago saksa rahvast omma poliitilidsõlt väega aktiivsõ, selle et jo

peris noorõst pääst tetäs näile selges, et valimiisist ossavõtminõ olõ-i lihtsäle tarvilik, a tuu om nõudminõ. Nii kõrraldõdas noorilõ *Juniorwahle* (nuuri valimisõ), kon egä opilanõ 7.–8. klassist pääle saa uma helü anda õkva nigu peris valimiisil. Kuigi ma oodi, et minno mu Eesti Vabariigi passiga saadõtas valimistarõ ussõ taadõ ja mullõ pandas süüs pruuvmist lahku Saksa riigi esisaisvust, sis midägi säänest es juhtu. Et ma pidäsi kõkkõ taad olokõrda peris nafalidsõs, otsusti tuu perrä uma helü kah anda Die Partei puult. Tego om satiiri-parteiga. Är mass märki muidoki tuu kah, et nuuri siän omma populaarsõ hoobis tõõsõ partei. Kõgõ inämb nuuri tugõ vasak-parteid Die Linke ja esi piirkundõn ja koolõn tulõva populaarsusõ poolõst perrä Grüne, SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands ehk sis Saksamaa Sotsiaaldemokraatlik Partei), AfD või CDU.

Mul olõ avvu olla 23. rado-

PILDI PARHOMENKO ELS RAHELI KOGOST

Niipiä, ku lambipostõ külest jõululostusõ är olli võedu, säeti sinnä otsa valimisplakadi.

kuul Berliin ja õkva loomuligult sai säääl parlamendihuunõ man kah käütüs ja tuu iin pilti tettüs. Kahos minno ja tõisi tuu päiv sisse es lasta, kuigi hariligõl päivil om maja külälisi jaos vallalõ. A miä säääl õks, mul olõ es plaaninge säääl midägi kõrralda, a nii egäs juhtumisõs olõs võinu ette-är-hoitmisõ-tüüd tetä tuugi-poolõst, selle et valimisõ lätsi õnnõ üle väidseterä «häste».

Kuigi valimisõtullõm olõ kü-länd sääne, nigu uuta olõ, tekk murõligus nii mõnigi asi, miä faktis sai. AfD saadigukotusidõ arv kasvi katõkõrdsõs, toolõ vasta piaaigu kõigi tõisi parteide uma jäivä vähämbäs. A märkmist väärt pallo kotusit sai mano ka Die Linke, kink varatsõmp väiku osakaal no ülespoolõ hüpäs. Niisama om hirmsa kaia, kuis Saksamaa om jälleki katõs jaet: kiäki nigu olõs võtnu pleiädsi ja värvnõ inneskidse Nõvvokogodõ Liidu mõo all olnu Saksa Demokraatliku Vabariigi maa sinitses

(AfD tunnisvärv) ja perräjäänü läänepoolidsõ osa pia tävveste mustas (CDU tunnisvärv). Päält tuu ei olõ berlinlasi poliitilidsõn mõttõilman Berliini müür kah viil sadada jõudnu.

Saksamaa kantslõri kotussõ pääle valiti CDU juht Friedrich Merz. Inne valimiisi pelksi pallo, et tä otsustas koalitsiooni tetä AfD-ga, a perän valimiisi ütelf Merz, et alostas koalitsioonikõnõlõmiisi hoobis SPD-ga.

Nii kavva, ku asä peris jälles ei pöörä, om muidoki põnnõv ja nafakas kaia, midä poliitigu maailmalava pääl tegevä. A minevigun tettüist vikust võinu jo oppi, olkõ nuu sis su, su kodomaa vai kinkagi tõõsõ uma. Ma hinda Saksamaa püüdmist olla demokraatia süä, a ummõhtõ paistus, et ka tan tüküse vana mustro hinnäst kõrdama. Kutsu üles kõiki nuuri ja vanno viimä hinnäst kurssi kõgõga, miä maailman sünnüs, ja arvo saama, et pinguta mass kõigi, mitte õnnõ esihindä hääolõmisõ iist.

Imä lugu

Mul om väega hää miil, et mul ummõtõgi nii pallu mutsu olõ, et ütškõrd 1965. aastal, ku Rõugõlõ sünnükodu tulli, reportõrimaki pääle uma imä Tootseni Hilda (1911–1989) jutu võtsõ.

Nüüd om hää latsilõ ja latsõlatsilõ kullõlda anda. Paku tükükeisi imä jutust Uma Lehe lugõjilõ kah lukõ.

TOOTSENI TOIVO

13. Ilusat ellu olõ õks kah...

Jah, kõgõ parõmb elu olõ mul õks sõs, ku mehele lätsi. Ku mi esäga üten ellimi kolmtõist aastat. Sõs sai joba sääntse järe pääle, et ostsõmi majagi. Osa jäi kül võlga, a noh...

Ma: Mul om nigu miilde jää-nü, et meil olõ raadio kah vai?

Oli! Sõs olli akuga raadio. Ku mi rahvamajan elli, sõs tä säädse säääl tuulõgeneraatori üles. Tuud üles pandõn vinüfki hindä är, sai songa. Siinkandin es olõ inne sõta raadiot viil kellelgi. Ku vinläne vällä läts, sõs korati tuu raadio är ja viidi postkontorilõ; ku sakslanõ sisse tullõ, anti jäl tagasi. Ma es lasõ esäl perrä minnä – tuu olõs võidu kinni võtta, tä olõ Vinne aigu Rõugõ pangan tüül olnu. Lätsi esi perrä. Antigi kätte, es olõ hätä midägi...

Jah, ku essä es olõs olnu, kuis mi tuu Saksa ao üle olõs elänü? Ega sõs koskilt midägi raha iist osta es saa, kõik olõ vahetus-kaup. Esä nakaas sõs puutüüd tegemä. Tegi kappõ ja tuulõ ja egäsugust muud müüblit. Hindäle tegi kah kõik müüblit esi, ega mi midägi es osta. No vot, ja sõs tuu müüblit iist talumehe tõiva söögikraami, jahhu ja lihha ja muud. Meil olõ sõs lehm kah hindäl. Sõs anti kaardiga munnõ ja võidu ja muud kaupa kah, latsilõ ja vannulõ. Vanaesä kadunu ütelf õks, et ei olõ naid munnõ kunagi ni pallu saanu, ku nüüd saa.

Jah, ja Saksa aigu es olõ jo petrooli. Kae, sõs nakaas esä karbiidilampõ tegemä. Taar eläsi Kilumani majan, tuu olõ plekksepp. A säääl Kilumani puul es tohe kloppi, tuu tullõ sõs mi poolõ ja meil nä sõs esäga noid lampõ teivä. Perän viil pangõ ja nüssikit kah.

Täl olõ maru hää pää, tuul su esäl. Kõik ammõti opsõ tä uma kae pääl selges. Piltnikus ja maalris. Täl olliva egasugudõ raamadu, säält opsõ. Säänest tüüd es olõki, midä timä es mõista tetä. Ku essä inämb es olõ ja Siidorovi Jaaniga naksi elämä, sõs olõ vahel õkva imelik tunnõ – kuis tuu saa nii olla, et miis ei tiia, kuis mõnd asja tulõ tetä?! Kas olõ elektri sisse säädi vai midägi muud – kõik tä säädse elämiste sisse. Ja ni häätahtlik ku tä kül oli! Ei olõ ti umilõ naisilõ kül nii hää olnu, ku esä mullõ olõ.

Lõpp.

Talv tullõ peräkõrd õks enne keväjet kõrras platsi

NÕLVAKU KAIE

Üldäs külh, et ilm om üts asi, mille üle ei olõ mõtõt vingu, a õks tükke mitu kuud keele pääle, et kohe tuu pääväkene õmõta jääs! Sügüsel, oktoobrin ja esiki novvemberin saimi vast uma päävä normi kätte ja sis naksi sant suusailm, kohe ennegi mõni ütisk armõdu illus sinidse taivaga päiv vahelõ mahtu.

Es jää miilde tuu targa mehe nimi, kiä oktoobrin vast «Maahommuku» saatõn üldä mõist, et talv om väega niru ja külma tulõ ennegi veebruarin. No nii õkva olõgi! Kõik, kiä virga olli, sai nii kelgutada ku suusatada ja ka tuu ärä tunda, ku õdagult kütet ahi hommugult pea maha olõ jahtunu ja teki alt vällä tulõk hõel.

Lumikellu ei talda ütski aasta pääväpaistõt, lämmind ja kallendrikeväjät ärä uuta. Pilt om tett jo veebruarin.

Jo enne joulu jäi liinan poodin kõrva murõlikõ mehi umavahe-line jutt, et näet, mõtsa maha

võtta ei saa, külma ei tulõ, maa om pehme. Ja ku tahenes, om varsti tsirguraugaig.

Pääväpaistõlda vai ilma, aga inemise, kel maa tsungmine, külvimine ja istutamine veren, ei saa enämb rahu, ku tialasõ jo tsiitsitase ja mõsu nõõri pääl ka pümmevõitu ilmaga ruttu tahenes. Ku konagi ütligi hambamihe, et edimetse keväjekuuluta-ja omma sääreväristajä vai punnvõrri, minka poiskõsõ jo aigsõst külä vahel kihutõn hirmsat lärmi tekki, sis nüüd kuulutas mu meelest keväje tulõkit virk rahvas, kiä poodist mullakottõ kodu kand. Kiä istutas tarõlille ümbre, a kiä märgutas jo külvimisest, kaes tommati-kurgi-ja paprikasiimneid ja pedä tutvõidõga plaani, määntse omma paremba sordi.

Pea omma aknõlaua karbi-kõisi täüs, kastõtas ja oodõtas, kas joba tulõ medägi

üles. Ikäv aig om müüdä saaman.

Ku veebruarin kodu lähkün pikembä ringi tei, sis olõ nätä, et vääga hädälitse mõtsa tahtja omma saanu uma tüü õks ärä tetä, latsõst pääle tutvõid kotussõid ei tunnõ enämb ära, kõik om lakõ.

Ja tunnus, et nii, nigu inemise tahtva järest rutõmb kõkõ kätte saia, omma tsirgu kah nigu veidü enämb segi. Luiga hõigassi Mustajõe luha pääl jo veebruarin, kiäki ollõv toonõkurgõ nannü ja ku ma latsõst pääle kõrvu jäänu hääli peris segi ei aja, sis tekk kiäki ildaaigu vana mõisapargin «vint-vint». Kost naa saava ja mea naa söövä, ega kõik jo nälgä ka ei koolõ...

Kallendrikevväi nakas nädäli peräst!

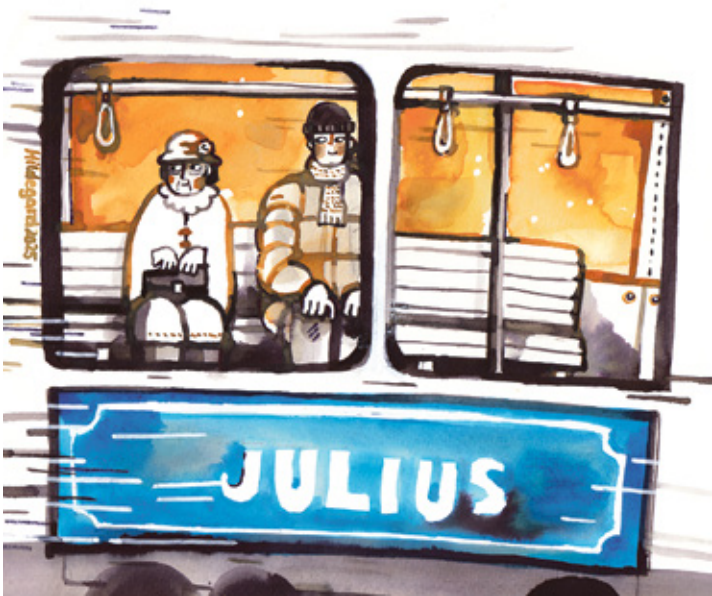
Juliusõga Kadrioroh

PLUMANNI KAJA-RIINA

Ku ma Koidula piätüseh trammii pääle tahtsõ minnä, sis imehti, et nuu trepiastmõ omma nii korgõ, et parõmp uuta vahtsõt trammii. Tullgi pia Julius. Tahnah omma nuu retrotrammii, koh egäüte pääl om uhkõ nimi nigu Jaan ja Konstantin ja viil midägi. Tuu Julius om Kupõrjanovi avvus pant ja sõit Kadrioro lõpp-piätüseni, kohe mul ollgi vaia minnä.

Nuih retrotrammõh omma istmõ trammivagoni viirt pite ja ku ma hinnäst sinnä pääle naksi ukõrdama, tull üts meesterahvas säält seest minno avitama ja jäigi mu kõrvalõ istma. Ma olli inne mi seeniorirühmä muttõ käest kuulnu külh, kuis vanamuttõlõ surnuaidu pääl ja vahel poodin ja uulidsa pääl kasusaamisõ peräst külge lüvväs. Mõtli, et tramm tühi ja mille tä mu kõrvalõ istma tull.

Lõpp-piätüseh kobisi ma maaha. Tuu miis jälki mu peräh. Hää, et näi säält iih Mangi Igorit. Tä om meil seeniorikeskusõh esinemäh

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

kah käünü ja timä naanõ om mu tüüseldsiline giiditüüh. Päälegi om Igor mu kooliveli. Ku täl tuu Sulfa viil elli, käve tä vahel mi söögitarõh kah, a mi es taha tedä inämp piniga

säält nätä ja tuuperäst jäimi nigu võõras.

Ma kääni äkki ümbre ja küsse tuu mehe käest, mille tä mul takah käü. Timä küsse: «Kas sa olõt Kaja vai ei olõ?

Ma olõ Hilda poig Heini, kedä sa hoitman kävet, ku ma väikukõnõ olli.»

Oll jah sääne asi: ku mul stipendiüm koeruisi peräst är võeti ja ma Öhtulehe kaudu latsõhoitmisõ kotusõ Kadrioroh vasta võti. Viimäte ma näi Hildat poja Heiniga veerändsada aastakka tagasi laulupido aigu. Heini oll tuu päiv toonu imä urni Pärnamäe surnuaialt är. Tä üteli, et taht nii kinkagi kõnõlda. Tä eläs parhilla USAn ja hoit imä asju siin. Ma ütli, et ku sääne olokõrd olõs 60 aastakka tagasi olnu, sis ma võtassi tä hindä latsõs. Heini kõnõl pikält umast elost Ameerigamaal ja ma tuust, et tõmblo katõ kodo vahet. Tõõnõ Võrol, tõõnõ Tahnah.

Olõs viil pikält olnu asju, minkast kõnõlda. Heini küsse, kas mu lemmiklõhnaõli om iks Lancôme Tresor vai? Täl tuu meelee, et oll latsõn lavva all päält kullõnu, ku ma timä imäga tuust lõhnast kõnõli. Mul om nüüd Armani SI. Heini tüü om olnu säält suurõ lumbi takah parfümeeriatüüstüseh. Oi kuis olõs tahtnu viil nii pallõst kullõlda, a ma lubasi kell kuus kotoh olla.

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Perämädse lumõ võistlus

Mu latsõpõlvõn olli talvõ väega lumidsõ. Tuul aol peeti edimädse ja perämädse lumõ võistluisi. Ja lummo jäi viil ülegi!

Mi kõgõ kõvõmba naissuustaja olli ütiskomandon, kon olli Võro ja Vahtsõliina naasõ. Võistluspäävä hummogu tull vällä, et üts suusanaanõ om tulõmada jäänü. Kiäki es tiiä, mis oll juhtunu, tuukõrd jo egäl puol telefonno es olõ. Naasõ olli väega kurva, selle et näil oll kõik aig häste lannü ja nä tahtsõ kimmäle võistõlda ja võita.

Võistkunna kaptõn tiidse, et timä vastutas. Tä lätš mihi poolõ pääle, et midägi vällä märki, ja kai kõik mehe üle. Peräkõrd jäi tälle silmä üts nuur pikk poiss, kelle helle loki paistu suusamütsü alt. Tuu oll

nii nuur poiss, et täl es olõ viil hapõngi kasuma naanu.

Naiskunna kaptõn lätš poiis mano ja sosist tälle midägi kõrva. Poiss lätš näost vereväs, a kaptõn naas tedä vidämä sinnä, kon naiskunna olli.

Stardini es olõ inäp pallo aigu. Poiisilõ panti stardinumõr ronna pääle ja saadõti stardipaika. Käve stardipauk ja poiss tuisas naisiria iinotsan raa pääle. Maiga nime all tekä tä kõvva sõitu, kuigi õigõ nimi oll täl Aigar. Ja ku võistlusõst kokkuvõtõt tetti, tull vällä, et Võro ja Vahtsõliina ütiskomando näidäs kõgõ parõmbat aigu ja sai kimmä edimädse kotussõ.

Edimält hoiti asja iks salahu sõn, a ku kunagi naati mäleh tüüsi kõnõlõma, tull tõtõ vällä. A tuu oll niipallo ildampa, et es olõ inäp midägi tetä.

TOSSU TILDA

Muda Mari pajatus

Võro keele palvõkiri

Ma kuuli raadiost, et inemise saava ala kirota tugõmisõlõ, et lõunõeesti keele lääsi vahtsõhe keelesäädüsehe nigu piirkunnakeele. Et riik toessi säädüsega noidõ kiili, ka võro keele kaitsmist, pruukmist ja edendamist.

Säädüse omma hää, a egä võrokõnõ piät iks esi umma

kiilt hoitma. Päälegi om viimätsel aol lannü muudu olla vasta kõgõlõ, midä riik vällä pakk. Või-olla olõs just hää, ku säädüsehe nuu punkti kirja ei saassi. Vai viil parõmb, ku uma keele kõnõlõminõ ülepää är keeletäs. Sõs õkva kiusu peräst tahassi pallo võrokõsõ umma kiilt kõnõlda. Ku kuiki ei saa, sõs kuiki iks saa.

MUDA MARI

Sannapäiv

Jutti vanaesä elust

«Tsahh-suss,» tegi sanna keris, ku kapatäve vett pääle vissi.

«Vanaesä, misperäst su kõrvan suur mulk om? Kas sa tahat punkaris nakata? Sinnä kõrva olõs hää haaknõklu panda.»

«Ei, kulla poja! Ei nakka ma inämb narri mängmä. Ma olli Vabadussõan ja Paju lahingu aigu olõs sälä takast nigu keski kõrvakiilu andnu. Püssäkuul oll kõrvast läbi juusknu. Omma iks kuradilasõ, ei mõista esiki kõrralikult püssä laskõ ja joba roniva mi maad võtma!»

«Vanaesä, mille peräst sa kõik tüü tiit üte käega, esiki leibä lõikat üte käega?»

«Kae, säält lahas mu sällä takan üts pomm. Üts kilt lõigas mu käel üte vaiaminevää soonõ läbi. Tuust aost pääle tilbõndas üts kere kullen niisama.»

Ja vanaesä naas jutustama.

«Mul oll umal aol suur talu. Illus maja, hulga eläjit ja esiki rehepessumassin. Talun oll üts tütrik ja sulanõ kah. Kõik mi seimi üte lavva takan hääd ja parõmbat. Uma tarõ oll näil kah. Nigu vinläse sisse tulliva, kaibsi mu pääle. Ja üüse tultigi mullõ perrä. Edimält pesti minnu nii, et tooli laguniva är. Peräst maan kirsadõga viil. Mugu küsti, et kas ma mõtsavellile süvvä olõ andnu ja kon punkri ommava. Viidi sis kodu, anti tunn aigu, et pandku ma uma tarvilidsõ asä kokku. Olõ es mul midägi kokku pakki. Tarõ ja aida uss olli vahepääl maaha murtu ja kõik tarvilik söögikraam ja muu asä är varastõdu. Ma võtsõ tarõst õnnõ kats kotitüt villast langa, sukavarda ja heegeldämisse nõgla. Tagasi mõtõldõn naa pästevä mu elu.

Oll iks väega rassõ ja kül

Vanaesä kao kõrval istman.

kah. Külmäst sai ma jaku, topõs vildi kuiva põhku täüs, a näläst es saa kuigi jaku. Üüse, ku und es tulõ, ma mugu koi ja heegeldi. Kindapaari vai salli iist sai kardokit ja mõnikõrd

REINERTI ELMO

Latsilõ

Vastus saada üte nädäli Joosul meiliaadrõssi pääle latsinukk@umaleht.ee vai postiga: Uma Leht, Tartu 48, 65609 Võro.

Vastussõ mano panõ kirja uma nimi, vannus ja kimmähe ka postiaadrõs. Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit välläandit. Latsinukka tugõva Võro instituut ja Võro selts VKKF.

Minevä kõrra vastus: Pildi pääl om kokko säidse eläjä, noidõ hulgan om kats jänest ja üts susi. Soe iin om üts tundmalda' elläi, kiä või olla' ka soekutsik. Viil omma' säält üts pödõr, üts kahr ja üts repän – näid om kolm. Pildi pääl om kuus siint ja kats-kolm kivvi. Pildi pääl om kuusõmõts.

Avvohinna saa DURINGTONI KUU (3) Põlvast.

Kas lausõ' om õigõ vai võlss? Mitu õigõt ja mitu võlssi vastust sait?

PILDI TSEHKEND SAARÕ HILDA MARIN (10).

1. Pildi pääl omma' maja ja pini.	õ	v	7. Maja kõrval om väiku hellesinine putka.	õ	v
2. Maja saina pääl om verevit süämõt.	õ	v	8. Majal om kaarõga uss.	õ	v
3. Majal om korstna.	õ	v	9. Kiäki kaes aknõst vällä.	õ	v
4. Majal om kolm akõnd.	õ	v	10. Maja iin kasus hal'as hain.	õ	v
5. Majal om verrev katus.	õ	v	11. Rebäsel om valgõ hannaots.	õ	v
6. Majal omma' kõlladsõpoolidsõ' saina'.	õ	v	12. Rebäsel omma' silmä' kinni'.	õ	v

Telli Uma Leht!

6 kuud – 9 €, 12 kuud – 18 €, e-arvõ püsivassuleping 1 € kuun.

tellimine.ee/umaleht, tel 617 7717.